

Visszatalálás

Marsall László emlékezik Weöres Sándorra

1956-ban mutattam meg verseimet Weöres Sándornak először, aki azt mondta, hogy jobbak a verseim, mint gondolta. Attól fogva rendszeres kapcsolatban voltunk.

Abszolút költőnek ismertem meg. Olyan értelemben volt abszolút, hogy minden versformát magas szinten művelt, legyenek azok klasszikus, időmértékes európai versformák vagy ősi nyolcas felezők, vagy az indiai költészet igen bonyolult ritmikája szerintiek, melyek között akár van csupa rövid szótagú is.

Weöres Sándor olyan jellegű művész volt a költészetben, mint a maga korában Raffaello a festészetben, vagy a zenében Mozart.

21 évesen jelent meg első kötete (már akkor válogatott versek voltak benne), amely mögött már látni lehetett a nagy költői tehetséget. Leglényesebbnek nevezhetem az olyan fundamentális munkáját, mint *A teljesség felé*. Filozófiának is tartom a benne lévőket, amelyek részben útmutatások, részben megtapasztalt helyzetek sűrítményei. Szerkezetében hasonlít a *Jó és Rossz* című töredékes művére.

Hamvas Bélát tartották Weöres Sándor mesterének. Weöres ajánlott is neki verset, Hamvas Béla Hérakleitosz töredékei fordításának kiadásához. Hamvas az utószóban megemlíti, hogy kb. Krisztus előtt 600 körül az emberiségnek volt egy különös világtörténeti pillanata, amikor egymástól teljesen függetlenül léptek fel a görög filozófiában Hérakleitosz, Thalész, Anaximandrosz, azaz olyan emberek, akik a világot különböző elemekből származtatták. Ugyanebben a történelmi pillanatban léptek fel Izráelben a próféták, Iránban Zarathustra, Indiában Buddha és Kínában Lao-ce.

Hamvas értelmezése szerint, ez nem valamilyen újfajta világ meghirdetése, hanem az ősi morál összehasonlítására való figyelmeztetés, tehát jel. A tömeg, a sokaság elhagyott valami olyasmit, ami előtte tulajdona volt minden közösségnek. A természeti, az anyagi világ és a metafizikai világ, az istenek világa közötti közvetlen kapcsolat összeomlására figyelmeztet a próféták fellépése.

Weöres külön-külön foglalkozott mindegyik szerzővel. Azt mondta, hogy ők és műveik még ősibb alapra utalnak, és tulajdonképpen különböző kifejeződési formái annak, ami az univerzumban a teljes közös létben megfogalmazódik. Ehhez a közös léthez olyan gyökérzet tartozik, amely megfogalmazhatatlan jelképekkel, megalitikus, Stonehenge-szerű kőkörökkel, piramisokkal utal erre az állapotra.

Ezen jelképek megtalálása és a bennük való elhelyezkedés a leglényesebb az ő megítélése szerint, tehát a visszatalálás. Az, hogy az ember rendezett belső erővel próbálja meg valahogy legyőzni azt a káoszt, amit különféle, leginkább a filozófiai rendszerek okoztak.

Az embernek fontos, hogy át tudja világítani saját magát? Kérdeztem Weöres Sándortól, hogy neki sikerült-e.

Azt válaszolta: – Minden álmomat meg tudom fejteni, és tudom a belső jelentésüket, anélkül hogy Freudra gondolnék, tudom, hogy mi az, ami átjár

engem. Gondold meg, miközben beszélgetünk, beszélgetés közben tudok verset írni.

Kérdeztem, hogy nem szükségszerű-e bizonyosfajta koncentráció?

– *De igen – válaszolta –, azért nem írok éppen, miközben beszélgetünk, mert ez a kettő nem megy, csak együtt, de azért közben bennem zuhog valami. Az teljesen természetes állapot, hogy ezalatt tudok rád figyelni, tudok válaszolni.*

Ez megdöbbentő élmény volt számomra, de egyébként is voltak körülötte hétköznapi ésszel és értelemmel nehezen érthető elemek.

Egyszer azt mondja: – Megjelent Vénusz az ablakban.

– *Hogy nézett ki? – kérdeztem.*

– *Nem nézett ki sehogy, de tudtam, hogy ő, és akkor feléje fordultam, és azt mondta hátat fordítva, hogy túl sokat cigarettázom.*

Azt mondaná az ember magában: ez olyan Weöres Sándor-féle kegyes költői hazugság. Lehetséges, de én úgy hiszem, hogy ez mégiscsak megtörtént vele.

A művészetben is, mint mindenfajta elmélyült emberi munkában, megvannak az önátadásnak és a dolgok működésébe való beleolvadásnak a nagy, kivédhetetlen pillanatai.

Itt van az asztalos-példa. Az asztalos úgy elmélyül egy kis ív megfaragásában, hogy hozzá sem lehet szólni, hiába hívnánk ebédelni, nem jön. Vagy Newton példája. Amikor az ismert anekdota szerint bezárkózott a szobájába és már két napja az égi mechanika megkonstruálásával foglalkozott, a gravitáció működésével, az égitestek keringési pályáival, annyira lekötötte a dolog, hogy inasa az ablakon keresztül, egy horgászbot végén nyújtott be neki egy darab sültet. Newton odanyúlt, rágicsálta, nem törődött azzal, hogy éppen táplálkozik.

Ezek azok a pillanatok, amikor az ember olyan vonzási körökbe, mondhatni örvényekbe kerül, amelyek magukba rántják. Az alkotó ember tud erről, pontosan érzékeli, ellenőrzi.

Kettős látás ez, jelképesen. Egyrészt folyamatos a belső működés, és azt állandóan ellenőrizni és kontrollálni kell, ám hirtelen, ha megszakad, akkor folytatódik az ellenőrző mechanizmus, és utána ismét elindulhat a belső működés. Bár én ezt munkahipotézisként használom, nem tudom, hogy hol válik szét.

Tulajdonomban van egy könyv, 1946-ban jelent meg Sótér István szerkesztésében, *Négy nemzedék* címmel. Sótér Ruzicska Andornak dedikálta, aki apám munkatársa volt, és akinek magánszanatóriuma volt az Árnyas úton. Amúgy Sótér István mestere volt annak, hogy különféle politikai zaklatások és atrocitások elől szanatóriumba vonuljon.

A könyvben, amelyet egyébként a Parnasszus Könyvkiadó adott ki és a Légvári Testvérek nyomdájában készült, Sótér írt Weöresről is. Idézem:

„*Weöres Sándor rendkívül jelentős költő. Kívánatos lenne, hogy a művét kétfelé cibáló tábortól békében hagyatva minden erejét ama sugallatok érvényesítésének szentelhesse, melyek oly ragyogó folytatásokat ígérve vilantak fel már eddig is verseiben, melynek nyomán a modern magyar líra egyik leggazdagabb termése várhatna betakarításra. Eszközei, képességei*

főlényesen nagyarányúak, s mindaz, amit eddig kibocsátott tolla alól, színes, monumentális halmaznak tetszik. A legritkább és a legsúlyosabb építőanyagok hevernek, mint gránittömbök és márványlapok, drágakövek és illatos cédrushasábok. Amit eddig alkotott, máris jelentős, de ilyen anyagokkal még időtállóbb, még nagyobb méretű épületet várunk egyre türelmetlenebbül tőle.” (Sőtér István)

Sőtér arra utalt, hogy létezett két tábor, amelyek ki akarták sajátítani Weörest.

* * *

Kodály Zoltán Weöres Sándor *Magyar etüdök* c. verseit zenésítette meg, és nem az urbánusokét. Ez lényeges különbség. A kozmopolita világpolgár fogalma oly távol állt Weörestől, mint bármely más hasonló újkori jelenség.

Weöres Sándor első kötete 1943-ben jelent meg, leveleit olvasva sem következethetek arra, hogy ketté akarták cibálni. Tudomásom szerint sem a népi, sem az urbánus tábornak nem állt szándékában költészetét kisajátítani.

Weöres és Babits levelezéséből tudjuk, hogy Weöres nem akart véget vetni a magyar költészetben divatos trocheusi rémuralomnak, hanem csak arról elmélkedett, hogy milyen gazdag a görög ritmika. Az alábbi aszklepiadeszi sorokat ekkor írta:

*„Fürdik csapdos a zöld gyöngy szakál,
sustorgó habokon csendesen elterül”*

Weöres felhasználta a rövid és hosszú szótagokból álló teljes metrikai készletet a Kodály által megzenésített verseknél, amelyek vagy időmértékesek, vagy hangsúlyosak.

*„Égi csikón lépdél a nyár,
tarka idő ünnepe jár...”*

Mindegyikben van daktilus és anapesztus, s közben ott a sormetszet.

Lehet, hogy Weöres Sándor a magyar népköltészet művelője (is), de tekintünk távolabbra. Olyan verse, mint pl. a *Valse triste*, nem nevezhető népköltészeti műnek. Bizonyos szempontok alapján nevezhetjük őt nyugatos költőnek, ugyanakkor más versei alapján magyaros költőnek. Nem tudok róla, hogy bárki kisajátíthatta volna, vagy bárki is megakadályozhatta volna, hogy azt csinálja, amit akar, amire predestináltott.

Nagy kár, hogy az urbánus és népies párbaj rejtett formában mindmáig folyik, és a legtöbb ember, aki a két tábort megpróbálja összebékíteni, semmiféle eredményre nem jut a mai napig, legfeljebb csak részeredményekre.

A legérdekesebb hatása Weöres Sándor költészetnek, hogy nem sajátítható ki, hogy nem sorolható olyan eszmei áramlatokhoz, amelyek legtöbbünk gondolkodásmódját mindmáig befolyásolják. Weöres teljesen független, univerzális, ember fölötti vagy ember alatti világának a tisztaságával, az ő abszolút költészetével nem lehet mit kezdeni.

Azok az irányzatok, amelyek valamely eszmerendszer vagy életérzés köré csoportosulnak, k általában megváltoznak, deformálódnak, ilyené-olyanná változnak, s ezáltal elvesztik rangjukat, értéküket. Pl. az a fajta romantikus hevület, indíttatás Vörösmartynál, ami verseit létrehozta, majd utána az a fajta népi realizmus, ami Petőfi, Arany sok versében megjelent, az Tóth Kálmánnál, később Váci Mihálynál, Simon Istvánnál már elkopott.

A magyar költészetben forradalmi nyelvújítás indul ki Weörestől, de Nagy Lászlótól vagy a fiatal Juhász Ferenctől éppúgy. Ők újfajta költői nyelvet teremtettek meg, és bizonyos mértékig egy újfajta Magyarország-szemléletet is, amely egyrészt természetesen a Rákosi-féle szovjet gyarmati korszak, az 1956 utáni világ értékeivel szemben álló és a régebbi hagyományokhoz csatlakozó új magyar líra volt, másrészt részben Bartók-inspiráció.

Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes pedig teljesen újfajta, belső individuumból kiinduló, a világgal kapcsolatot teremtő költészetet teremtett magának. Ha ez urbánus költészet, ám legyen, hiszen városi emberekről van szó. Ezt a költészetet el tudom képzelni bármely európai ország költészetében, egy német vagy francia kisvárosban élő költőnél is.

De! Weöres Sándor esetében már utaltam az elején, hogy az ő lírája részben történelem alatti, részben történelmi stílusú.

Stílusciklusok mindig vannak, mikor bizonyos emberek eredményeit egy későbbi korszak átveszi, újraformálja, tovább folytatja.

De Weöresnél valamiféle kozmikus mértékű, univerzálisan táguló, állandó erőforrásokban formálódó, azok hullámhosszán mozgó kisugárzások erőterében mozgó hatásokról van szó. Alaplényege: a Jelenség.

Nem tudjuk, mikor történt a Big Bang, az Ősrobbanás. Az általa keletkezett csillagalakzatoknak csak megbecsülni tudjuk a korát; mi csak kozmoszdarabkákat látunk. Ilyesféle kozmoszdarabkáknak képzelem Weöres Sándor verseit, ilyen *csillagködöknek, gömb- és elliptikus halmazoknak, ilyen magányos égíteteknek.*

Olyan, mintha az Időben folyamatosan, magát állandóan újból és újból megteremtő világegyetemnek centrumában ragyogna, lüktetne Weöres Sándor költészete...

A folyamatzene, ami most divat, gótikát másoló zene. Ha az ember meghallgathatja Bozzay, Sárosi, Dürkő, Dubrovay műveit, vagy Ligeti *Lux Aeterna* című kórusművét, érezheti az elmozdulásokat a sok szólamban. A Palestrina előtti sokszólamúság is a gótikus zenéhez kapcsolódik.

Weöresnél a kapcsolódás azért érdekes, mert ő mindenhez kapcsolódott, és bármi, amit magyar nyelven közvetített, átáramlott rajta. Nem tudták kettétépni sem az urbánusok, sem a népiek. Egyedülálló zseniális fickó, akit egyszerűen tudomásul kell venni. Kikerülni lehetséges, de akkor nem magyarországi forrásokhoz kell folyamodni, hanem az amerikai beat-nemzedékhez, Kerouac-hoz, Ginsberghez.

Visszatérve költőnk *A teljesség felé* című munkájához, érdekes, hogy a kereszténység szerint az ember önmagából kifelé tör a teljes lét felé, Isten világa felé, míg a keleti filozófiák szerint az ember eleve beleolvad a nagy Egészbe, s ez magának az Egésznek a célja is.

Weöres írt keresztény énekeket, Salve Reginát, kórusokkal, szólókkal. Nem volt tőle idegen ez, ám ugyanakkor congeniálisan fordította Lao-ce *Tao Te Kingjét*.

Egyik beszélgetésünk alkalmából azt mondta, hogy egyes vallások, egyes hitek, egyáltalán az univerzumhoz való kapcsolódásról szóló, próféták általi kinyilatkoztatásaik között ő igazából nem tesz különbséget. Van egy mélyebb alap, ebből a rétegből származnak ezek a dolgok. Különböző történeti időpontokra osztja fel a történelmet az ember: ekkor és ekkor volt az aranykor, az ezüstkor, majd a bronzkor, a vaskor... autokratikus fölosztás szerint. Aztán voltak a próféták, jött Jézus Krisztus, a tanítványok, a kereszténység, s közben Keleten működött Buddha, Zarathustra, Konfuciusz, Lao-ce.

Csak hogy ezek a dolgok állandóan jelen valók. Hiába mondanám el történelmi kialakulásukat az állandóan működő, a jelenben, jövőben és egyáltalán mindig ható erőkről. A kérdés az, hogy az ember miként tudja kondicionálni magát arra, hogy ezeket az állapotokat felvegye és állandó jelleggel képes legyen ki- vagy bekapcsolni őket.

A költészet olyan terület, ahol ihletnek, megszállottságnak nevezik azt az állapotot, ami elől az ember nem tud kitérni, és írnia kell, mert valamiféle sokkal erősebb hatalom, mintegy energiacentrumként működik benne, s ilyenkor mindenről elfeledkeznek. Valaki szól hozzá, de nincs jelen, nem tud válaszolni.

Vannak olyan állapotok – tapasztalatból mondom –, hogyha valaki elkapott valamit, ha a dolog működését megismerte, akkor le sem lehet tenni a dolgot.

Ugyanakkor viszont bármikor vissza lehet kapcsolni, csak el kell előtte olvasni az előtte leírtakat, azok már diktálják saját magukat, csupán csak ellenőrizni kell a működést, hogy az ember ne térjen túlságosan mellékvágányra...

*(A költőt kérdezte és a válaszait feljegyezte:
Haraszti Zsuzsanna, 1999)*